

KLAIPĖDA BE ŽMONIŲ: MECHANICISTINĖ MIESTO SAMPRATA

Aldis Gedutis

KLAIPĖDOS UNIVERSITETO SOCIOLOGIJOS KATEDRA

Minijos g. 153, LT-93185, Klaipėda

aldis.gedutis@ku.lt

Straipsnyje nagrinėjama miesto be žmonių idėja ir galimybė ją pritaikyti nagrinėjant Klaipėdos atvejį. Iš pradžių aiškinamasi, kokiomis prasmėmis ir kokiuose kontekstuose gali būti vartojama sąvoka miestas be žmonių. Paskui nagrinėjamos galimybės ją taikyti remiantis socialinėse miesto studijose pasitaikančiomis urbanistinėmis metaforomis, perskyra tarp utopinio ir distopinio miestų sampratų, interviu su Klaipėdos kultūrininkais. Šie instrumentai padeda nagrinėti Klaipėdos reprezentacijas ir jose pateikiamą miesto įvaizdį, kuris pasižymi gravitavimu miesto be žmonių idėjos link.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: Klaipėda, miesto studijos, miesto metaforos, miestai be žmonių.

The city is not a concrete jungle, it is a human zoo.

Desmond Morris

PRADŽIA

Miestą apibūdinamas ne kaip betonines džiungles, bet kaip žmonių zoologijos sodą (žvėryną), zoologas Desmondas Morrisas rodo, kad miestą galima matyti

ir interpretuoti mažiausiai dviem būdais. Jis gali būti suvokiamas tiek kaip struktūra (betoninės džiunglės), tiek kaip veiksmas ir santykiai (žmonių žvėrynas). Anot D. Morriso, miestas klaidingai suvokiamas tuomet, kai redukuojamas vien tik į betoną ir statinius; gerokai svarbesnis kitas miesto dėmuo – žmonės, gyvenantys zoologijos sode. Vadinasi, miestą norint pažinti adekvačiai, negalima atmesti žmogaus. Kitaip tariant, žmonės yra būtina miesto suvokimo sąlyga. Net jei jų nėra. Joks žvėrynas nebuvo pastatytas neat-sižvelgiant į galimus jo gyventojus, todėl, susidūrę su neapgyventu miestu, turėtume sakyti, kad jame žmonių dar nėra arba jau nėra. Lygiai kaip galėtume klausiti, kas nutiktų miestui X, jei jame išnyktų žmonės? Arba kaip pasikeistų betoninės džiunglės, praradusios savo „augintinius“? Toks D. Morriso interpretacijos pakeitimas galėtų pasiūlyti kitokią perspektyvą, kuri

- 1 *To whom it may concern.* Dėkoju anoniminės recenzijos autori(-iui), kad nurodytas pradinės straipsnio versijos neuzbaigtumas, prastoka kokybė ir kiti autoriui garbės nedarantys trūkumai. Tikėtina, kad be šio bevardžio „spyrio į užpakalį“ straipsnis būtų visiškai netinkamas skelbti. Atsižvelgdamas į recenzijos pastabas, tekstą bent šiek tiek pagerinau. Savaime suprantama, dabartinė straipsnio būklė ir galimas brokas priskirtini vien tik autoriui.
- 2 Dalis straipsnio parengta vykdant projektą „Klaipėdos rai-da 1990–2010: nuo sovietinio industrinio uosto iki lietuviško multikultūrinio miesto“, kurį finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-2-43).

galbūt atvertų tai, kas nematoma įprastomis žvėryno sąlygomis.

Būtent dėl to straipsnyje svarstoma miesto be žmonių idėja ir galimybė ją pritaikyti nagrinėjant Klaipėdos atvejį. Svarbus nūdienos klaipėdietiško diskurso bruožas – žmonių stygiaus fiksavimas ir iš to kylantis klausimas: „Kur jie (dingo)?“. Tiek vietiniai, tiek miesto svečiai pasigenda žmonių miesto centre, Senamiestyje, viešosiose ir reprezentacinėse erdvėse, kultūriniuose renginiuose ir t. t. Žmonių trūkumas ypač akivaizdus, Klaipėdą lyginant su kitais didmiesčiais, todėl profesinis smalsumas verčia klausti, ar tikrai Klaipėdos žvėrynas užleidžia vietą betoninėms džiunglėms?

Tekste remiamasi socialinėse miesto studijose esančiomis urbanistinėmis metaforomis, perskyra tarp utopinio ir distopinio miestų sampratų, taip pat Klaipėdos kultūrinės raidos 1990–2010 m. tyrimu³. Šie įrankiai padeda gvildinti Klaipėdos reprezentacijas, pasižyminčias gravitavimu miesto be žmonių idėjos link, ir jose pateikiamą miesto įvaizdį. Šiame kontekste miesto reprezentacijos yra pagrindinis tyrimo objektas, nes jos

turi realias pasekmes. Tai, kaip patiriame miestus, stipriai paveikta nematerialaus miesto, besireiškančio žodžiu, vaizdu ir mitu. Per tai išmokstame miestus ne tik matyti, bet ir juose gyventi. [...] Užuoat manęs, kad egzistuoja realus miestas ir jo reprezentacija, atskaitos tašku laikau tai, kad miestus patiriame kaip „reprezentacinę erdvę“ [...], ir kad ši erdvė atsiranda per šių neatskiriamai persipynusių tikrovių sąveiką.⁴

Anot James'o Donaldo, šiuolaikinis miestas tapo protėjiška esybe, kuri, nuolat keisdama pavidalus, nesiduoda perprantama:

3 Žr. Liutauras Kraniauskas [ir kt.], *Klaipėdos diskursai 1990–2010: Sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012.

4 James Donald, „The Immaterial City: Representation, Imagination, and Media Technologies“, in: Gary Bridge and Sophie Watson, eds., *A Companion to the City*, Oxford: Blackwell Publishing, 2003, p. 47.

[Modernusis] miestas nebegalėjo būti reprezentuojamas viename vaizde. Jis negalėjo būti redukuotas į jį apimančią vieną naratyvą. Tam tikra prasme miestas tapo neįsivaizduojamas. Iš šios reprezentacijos krizės kilo kubizmas tapyboje, sąmonės srautas literatūroje, tokie judėjimai kaip konstruktyvizmas ir siurrealizmas. Klausimas, kurį jie iškėlė, ar pats „miestas“ išlieka kaip koherentiška sąvoka, ar jis tampa tik patirties kategorija.⁵

Jei miesto sąvoka praranda koherentiškumą, kuris keičiamas reprezentacine erdve ir susipynusių tikrovių sąveika, tuomet visiškai įmanomos tokios miesto reprezentacijos, kuriose žmonių trūksta ar jų nėra visai.

MIESTAS BE ŽMONIŲ?

Jei, vertinant zoologiniu D. Morriso požiūriu, svarbiausias miesto sandas yra žmonės, tuomet kyla pagrįstas klausimas, ar išvis galimas toks reiškinys, kaip miestas be žmonių? Viena vertus, miestas be žmonių – tai *contradictio in adjecto*, kitaip sakant, vien betoninės džiunglės. Kita vertus, kalbos taisyklės leidžia kalbėti apie įvairius miestus: vaiduoklius (*ghost towns*), mirusius miestus (*dead cities*), ištuštėjusius miestus (*empty towns*), apleistus miestus (*abandoned cities*), pamirštus miestus (*forgotten cities*), miestus po žmonių (*post-human cities*) ir t. t.

Tradiciškai miestai be žmonių „aptinkami“ pasitelkus vaizduotės teikiamas galimybes, aptinkamas tiek fiktyviame, tiek moksliniame lygmenyje. Tai gali būti sapnas (Jenso Sigsgaardo *Palė vienas pasaulyje*) arba fantazija (Clive'o Staples'o Lewiso knygoje *Burtininko sūnėnas* aprašytas Čarno miestas), taip pat – moksliniais duomenimis ir apskaičiavimais paremta hipotezė, tarkim, Alano Weismano *Pasaulis be mūsų* (2007).

Šioje vietoje kyla klausimas, kokiuose realiuose kontekstuose susiduriame su miestais be žmonių? Vienais atvejais – tai dariniai, kuriuose ištis nėra žmonių fizine prasme. Kitais atvejais miestais be žmonių įvar-

5 *Ibid.*, p. 49.

dijami tie miestai, kuriuose žmonių „nebuvimas“ nurodomas su tam tikromis išlygomis ar perkeltine prasme. Kas nulemia, kad tam tikruose miestuose ne(be) lieka žmonių tiesiogine ir perkeltine prasmėmis? Klasifikuojant galimas sąvokos miestas be žmonių vartosenas, įmanoma išskirti 5–7 skirtingus atvejus, kurie, savo ruožtu, gali būti priskirti vienai iš dviejų prasminių grupių – *miestas be žmonių* tiesiogine arba fizine prasme ir *miestas be žmonių* perkeltine prasme.

A. Miestas be žmonių fizine prasme

A1. *Miestas dar be žmonių*. XXI a. tapo įmanomas toks darinys, kaip miestas (dar) be žmonių. Kompanija *Pegasus Global Holdings* Naujosios Meksikos valstijoje (JAV) stato eksperimentinį apytiksliai 52 km² miestą, kuriame žmonės negyvens. Projektuojamas vidutinio dydžio amerikietiškas miestas: bus visi tikram miestui būdingi atributai, išskyrus gyventojus. Šis miestas bus naudojamas kaip laboratorija – išbandys naujas miestiečių gyvenimą lengvinančias išmaniąsias ir žaliąsias technologijas. Ketinama išbandyti naujoviškas transporto, energijos, saugumo, telekomunikacijų, agrokultūrines sistemas ir įvertinti galimą jų poveikį tikram miestui. Tikrame mieste visi šie eksperimentai neįmanomi, nes gali sukelti nepatogumų ar net tam tikrą grėsmę miestiečiams. Kita vertus, reikia atsižvelgti, kad tikrų miestų gyventojai galėtų ne tik nukentėti nuo eksperimentų, bet ir patys jiems trukdytų, todėl žmonės tokiam mieste-laboratorijoje nereikalingi⁶.

A2. *Miestas (jau) be žmonių*. Tikrąja to žodžio prasme miestai be žmonių lieka po katastrofų, stichinių nelaimių, karo ar ekonominio nuosmukio. Katastrofos, kilusios dėl žmonių veiklos, dažniausiai siejamos su pavadinimais Pripetė, Fukušima ir kitais miestais, kuriuos ištiko branduolinė katastrofa. Stichinės ne-

laimės: žemės drebėjimai, ugnikalnių išsiveržimai, potvyniai, cunamiai tam tikrą laiką tarpą (kartais neribotą) palieka miestus be gyventojų: palaidota Pompeja, po cunamio evakuoti miestai rytinėje Japonijos pakrantėje ir kitur. Ekonominis nuosmukis taip pat yra veiksmingas miestų tuštiklis. Visame pasaulyje yra daugybė apleistų miestų: tarkim, Hašima Japonijoje; Tiandučengas Kinijoje; Bodie, Terlingua, Santa Claus, Calico ir kiti JAV miestai vaiduokliai.

A3. *Miestas beveik be žmonių*. Toks miestas yra tarpinė grandis tarp įprasto miesto (žmonių žvėryno) ir miesto be žmonių. A2 atvejis tam tikru momentu iki galutinio ištuštėjimo taip pat galėtų būti apibūdintas kaip miestas beveik be žmonių. Tačiau kaip atskirą kategoriją A3 reikia išskirti todėl, kad kitaip nei A2 atvejis šis siejamas ne su stabilia būsena, bet su permainingomis, t. y. miestas beveik be žmonių turi galimybę judėti dviem kryptimis – tiek įžmoginimo, tiek nužmoginimo, tarkim, dėl savanoriškos ir priverstinės evakuacijos 1945 m. sausį Klaipėdą užėmus Raudonajai armijai miestas buvo likęs beveik be žmonių.

B. Miestas be žmonių perkeltine prasme

B1. „*Erdvus*“ miestas. Miestas, kurio santykinis gyventojų tankumas yra gerokai didesnis, palyginti su kitų miestų, todėl atrodo ištuštėjęs. B1 iš dalies primena A3, tačiau miestiečių skaičiaus „mažumas“ B1 atveju netrukdo miestui funkcionuoti. Formaliai žvelgiant, žmonių tokiam mieste pakanka, tačiau trūksta kritinės jų masės, todėl susidaro įspūdis, kad žmonių nėra. Tai gali būti senstantis, emigrantų ar praradęs savo regioninę svarbą miestas.

B2. *Pasyvus miestas*. Tokiam mieste gali būti net fizinis žmonių perteklius, tačiau žmonių „nebuvimas“ reiškiasi tuo, kad miestiečiai nedalyvauja miesto gyvenime: nematyti miesto centre, jų netraukia reprezentacinės erdvės, nesilanko (nebūtinuose) renginiuose, nevartoja kultūrinių produktų. Gyventojai renkasi kitas judėjimo trajektorijas, esančias anapus miesto –

6 Išsamesnė informacija apie laboratoriją-miestą be žmonių pateikta *Pegasus Global Holdings* tinklalapyje: <http://www.pegasusglobalholdings.com/press-releases/center-for-innovation-testing-and-evaluation-010911.html> [žiūrėta 2013 09 28].

namus (anapus viešojo miesto), sodybas, kolektyvinius sodus, pajūrį, gamtinį turizmą ir t. t.

B3. *Miestas be žmonių kaip siekiamybė.* Žmonių nebuvimas tampa siekiamybe tuomet, kai miestiečiai ar bent jų dalis ima trukdyti tam tikroms interesų grupėms, todėl žmonių judėjimas ir buvimas tam tikrose vietose yra ribojamas ar net draudžiamas, pavyzdžiui, 2003 m. birželį, švenčiant miesto 300 metų jubiliejų, Sankt Peterburgo valdžia, Vladimirui Putinui nurodžius, agresyviai riboja vietinių gyventojų judėjimą ir siekė laikinai juos izoliuoti nuo šventinių renginių, vykusių miesto centre. Tuo pat metu jungtinės vietinės ir nevietinės milicijos pajėgos sulaukė didesnę dalį šio miesto centre apsistojančių benamių ir išvežė iš miesto (į laikino prieglobsčio-sulaikymo vietas ar kitus miestus), idant benamiai negadintų šventinio miesto įvaizdžio užsieniečiams⁷. Buitiniame lygmenyje galima rasti proziškesnių pavyzdžių, kai konkretaus miesto rajono gyventojai, reikalaudami ramybės, siekia riboti kavinių, restoranų, barų, klubų darbo laiką ir lankytojų srautus.

Pavyzdžiai rodo, kad miestas be žmonių gali būti tiek tikras faktas, tiek kalbinė išraiška, siunčianti apibrėžtą pranešimą jos adresatams. Beje, pagal J. Donaldo sugestiją, viename ir tame pačiame fiziniame mieste tuo pat metu gali reikštis B1, B2 ir B3 atvejai, viskas priklauso nuo stebėtojo(s) perspektyvos, o A1, A2 ir A3 vienu metu vienoje fizinėje erdvėje koegzistuoti negali.

Išsiaiškinę, kokiuose kontekstuose gali būti vartojama miesto be žmonių sąvoka, turėtume taip pat klausti, kokiomis lingvistinėmis priemonėmis, naudojamos miesto studijose, galima geriausiai išreikš-

7 Internautai suskubo reaguoti į Sankt Peterburgo ir V. Putino veiksmus. Žinomiausias to laikotarpio vaizdas – variacija seno sovietinio plakato tema, kur piktdžiugiškai besišypsantis Rusijos prezidentas pavaizduotas atpažįstama raudonarmiečio poza – į priekį ištiesta ranka taip, tarsi kreiptųsi į žiūrovus. Plakato tekstas skelbia: „Gerbiami peterburgiečiai, didžio miesto gyventojai, netemdykite mūsų šventės savo buvimu – VISI LAUK!“ Žr.: http://panevin.ru/calendar/big/videleno_bolee_40_mlr_d_rub_na_zooletie.html [žiūrėta 2013 06 30].

ti miesto be žmonių idėją tiek fizine, tiek perkeltine prasme?

MIESTO ĮVAIZDŽIAI IR METAFOROS

Joachimas von der Thüsenas⁸ išskiria tris lingvistines priemones, padedančias kurti miesto vaizdus ir įvaizdžius: tai simbolis, metonimija ir metafora. Simboliniame lygmenyje miestas „matomas“ ir suvokiamas kaip kažkas, kas yra daugiau nei miestas, tarkim, Niujorkas dėl savo masto, svorio ir poveikio laikomas šiuolaikinės urbanizuotos civilizacijos simboliu; arba Jeruzalė istoriškai suvokiama kaip dangiškai tobulas miestas. Savo ruožtu metonimija taikoma tuomet, kai miestas sutapatinamas su konkrečiu jame esančiu objektu arba statiniu ar juo išreiškiamas, pavyzdžiui, Paryžiaus įvaizdį lemia Eifelio bokštas, Atėnų – Akropolis, Londono – Big Benas ir t. t.

Miesto be žmonių kontekste metaforos yra svarbesnės ir aktualesnės už simbolius bei metonimijas, nes nei simboliniame, nei metoniminiame lygmenyje miestas be žmonių neturi atpažįstamo ir aiškiai išreikšto vaizdinio. Metaforomis miestai apibūdinami naudojant žodyną, tiesiogiai nesusijusį su miestais: miestas apibūdinamas kaip džunglės, žvėrynas, vulkanas, vandenynas, labirintas, pragaras ir t. t. Metaforos vartojamos sutelkti miesto reprezentacijas į vieną suvokiamą ir atpažįstamą vaizdinį.

Miesto metaforos pasižymi holistine tendencija. Tie, kurie vartoja metaforas, ieško vieno visa apimančio įvaizdžio, kuriame tilptų tai, kas nestruktūruota, ir kuris suteiktų prasmę nesuprantamoms energijoms, kurios gąsdina stebėtoją.⁹

Miesto metaforos, kaip visa apimantys įvaizdžiai, dažniausiai yra ribotos, nes jos, siekdamos visą miesto

8 Joachim von der Thüsen, „The City as Metaphor, Metonym and Symbol“, in: Valeria Tinkler-Villani, ed., *Babylon or New Jerusalem: Perceptions of the City in Literature*. Amsterdam and New York: Rodopi, 2005.

9 *Ibid.*, p. 2.

Table 1. City images (metaphors) classification by P. Langer

		<i>Vertinamoji dimensija</i>	
		<i>Pozityvi</i>	<i>Negatyvi</i>
<i>Analitinė dimensija</i>	<i>Mikroskopinė</i>	Miestas kaip turgus	Miestas kaip džiunglės
	<i>Makroskopinė</i>	Miestas kaip organizmas	Miestas kaip mechanizmas

įvairovę išreikšti vienu vaizdu, priverstos nepaisyti tų reprezentacijų, kurios nesuderinamos su tuo vaizdu, todėl metaforų vartojimas neišvengia supaprastinimo ir reduktyvizmo.

Sociologas Peteris Langeris¹¹ nurodo, kad miesto tyrinėtojai naudoja kelias miesto nagrinėjimo perspektyvas ir dimensijas. Svarbiausios yra dvi – vertinamoji ir analitinė. Miestas X gali būti suvokiamas ir vertinamas tiek pozityviai (kultūra, menas, gerovė, socialinės galimybės, vitališkumas, išmintis ir t. t.), tiek negatyviai (purvas, ligos, nusikaltimai, tarša, ydos, skurdas, susvetimėjimas, nedarbas ir t. t.). Analitinė perspektyva, savo ruožtu, leidžia rinktis mikro ar makrolygmenį. Taikant makroprieigą, miestas gali būti suvokiamas kaip institucijų ar socialinių grupių buveinė tuomet, kai mikroperspektyva akcentuoja individus ir jų tarpusavio sąveikas. Derinant vertinamąją ir analitinę perspektyvas, anot P. Langerio, gaunami keturi skirtingi miesto įvaizdžiai, arba metaforos, – turgus¹², džiunglės, organizmas ir mechanizmas¹³.

10 *Ibid.*

11 Peter Langer, „Sociology – Four Images of Organized Diversity: Bazaar, Jungle, Organism, and Machine“, in: Lloyd Rodwin and Robert M. Hollister, eds., *Cities of the Mind: Images and Themes of the City in the Social Sciences*, New York: Springer Science + Business Media, 1984, p. 100.

12 P. Langeris vartoja *bazaar* terminą, veikiau apibūdinantį Rytų turgų, kuris įmanomas tik mieste ir kuris apima įprastą turgų, mugę (ekonominius ir informacinius) mainus, skirtybes, aktyvumą, egzotiką, daugiamatiškumą, naujas patirtis, įvairius gyvenimo būdus ir t. t. *Ibid.*

13 Šioje vietoje P. Langeris vartoja anglišką terminą *machine*, kurio reikšmė tiksliau išreiškiama žodžiu *mechanizmas*, nes termino *mechanizmas* konotacija yra platesnė už termino *mašina* konotaciją, todėl geriau atitinka angliško *machine* reikšmę. Be to, lie-

Miestas kaip turgus reiškiasi tuomet, kai į miestą žvelgiame iš pozityvios mikroperspektyvos, kuri pabrėžia sambūvį, įvairovę ir skirtybes:

Miestas kaip turgus miestą įsivaizduoja kaip pribloškiančios energijos ir įvairovės vietą, kuriai negali prilygti niekas anapus miesto. Tai turgus, mugė, beveik neribotų atradimų ir galimybių vieta, mainų centras. Miesto galimybių gausa kiekvienam individui atskleidžia patirčių įvairovę ir skatina unikalią priklausomybės socialinėms grupėms ir gyvenimo būdų raidą. Tai yra išsivadavimas iš mažo miestelio ar kaimo vienmatybės.¹⁴

Jei miestas vertinamas neigiamai, tačiau išlaikoma mikrožiūros perspektyva, susiduriame su miestu džiunglėmis, kur išgyvenimas sudėtingas, o skirtybės virsta pavojaus ir konflikto priežastimi.

Miestas kaip džiunglės žiūri į miestą iš tam tikros perspektyvos ir suvokia jį kaip sausakimšą, glaudžiai susipynusių, potencialiai pavojingą vietą. Skirtingos džiunglių gyventojų rūšys grūdasi viena su kita, ieško savo vietos po saule, kovoja viena su kita dėl erdvės vystytis ir reprodukuotis. Kuriamos ir ginamos nišos, todėl nesaugu nuklysti pernelyg toli nuo įprastų takų. Paradoksalu, tačiau šio gausaus ir daugialypio augimo pagrindas yra dykynė, todėl džiunglės nesunkiai gali virsti ja.¹⁵

Šiuo požiūriu P. Langerio miesto džiunglių metafora įdomiai siejasi su mokslinė A. Weismano hipoteze,

tuviškoje filosofinėje ir sociologinėje vartosenoje įprastesnė organizmo mechanizmo, o ne organizmo mašinos, perskyra. *Ibid.*

14 *Ibid.*

15 *Ibid.*, p. 100–101.

pateikta minėtoje knygoje. Anot autoriaus¹⁶, jei miestus apleistų žmonės, jie netrukutų virsti tikromis džunglėmis: suvešėtų ir išplistų neprižiūrimi augalai, pradėtų didėti nekontroliuojamų miesto gyvūnų populiacijos, dėl tinkamų mitybos sąlygų miestus užplūstų laukiniai gyvūnai, o žmogiški artefaktai palaispsniu imtų nykti: neprižiūrimi pastatai, tiltai ir kitos konstrukcijos pradėtų griūti dėl korozijos, Niujorko metro būtų užtvindytas per savaitę ir t. t. Tad susiduriame su paradoksu – metaforinis miestas džunglės gali tapti dykvieta, kuri, savo ruožtu, ilgainiui turėtų tapti tikromis džunglėmis.

Miesto kaip organizmo metafora vartojama tuomet, kai pozityviai suvokiamas miestas nagrinėjamas iš makroperspektyvos. Organizmas – natūraliai sutelkta visuma, funkcionuojanti bendram miesto gėriui:

Miestas kaip organizmas miesto įvairovę laiko sistema specializuotų organų, kurie funkcionuoja bendram viso kūno gėriui. Kiekviena kūno dalis turi tam tikrą vaidmenį, kurio atlikimas yra naudingas visam kūnui. Kaip ir organizme, čia esama organų, kontroliuojančių svarbias kūno funkcijas, tačiau šie „smegenys“ ir „širdys“ yra glaudžiai susiję su visu organizmu ir tarnauja bendram labui. Esama organizmui kenkiančių ligų, tačiau sveikas miesto kūnas šiuos negalavimus kontroliuoja.¹⁷

Mechanizmas yra toks darinys, kuriame kiekvienas dėmuo atlieka savo funkciją, tačiau, reikalui esant, gali būti pakeistas analogišku, vadinasi, miesto „inžinieriai“ ir „mechanikai“ įgyja išskirtines „administratoriaus teises“, kurių neturi paprastos miesto „detalės“. Būtent dėl to miestas mechanizmas vertinamas negatyviai.

Miestas kaip mechanizmas miesto sudėtingumą įvardija tokiu pat sklandžiu ir painiu kaip ir organizmas, tačiau, užuot valdoma bendram labui, mašina yra objektas, kurį valdo jos kūrėjai, tesudarantys nedidelę miestiečių dalį.

Miestas mechanizmas sukurtas gaminti produktams, kurie krauna turtus konkreitiems žmonėms. Ten nėra nieko panašaus į geranorišką vadovavimą organizmui; vietoj to kalkuliuojantis mąstymas nukreiptas kurti gerovę tik vienai miestiečių grupei.¹⁸

Miesto mechanizmo samprata formuluojama remiantis marksistinės įtarumo hermeneutikos priemonėmis, kuriomis siekiama išryškinti socialinės nelygybės ir kovos dėl galios paskirstymo apraiškas. Miestas mechanizmas sukurtas ir valdomas verslo, politikos ir profesinio elitų, kurie, paisydami vien savo interesų, nesiekia bendro gėrio. Pastarasis sutapatinimas ne su viešuoju interesu, bet su miesto elito gėriu, todėl bandymas parodyti, kad elitų nauda „prasisunkia“ iki daugumos miestiečių, tėra „arba triukšminga savireklama, arba naivus utopizmas“¹⁹.

P. Langerio aptartas metaforas galima papildyti dar dviem sandais – utopija ir distopija. Anot Deborah's Stevenson²⁰, Vakaruose gyvuoja sena, Antiką siekianti tradicija, kurioje miesto idėja neatskiriamai susijusi su utopija. Tarkim, garsiausiuose kūriniuose, atitinkančiuose utopinį žanrą – Platono *Valstybė*, Aurelijaus Augustino *Apie Dievo miestą*, Thomas'o More'o *Utopija*, Tommas'o Campanella's *Saulės miestas*, Francis'o Bacono *Naujoji Atlantida* ir kituose – veiksmas vyksta miestuose. Tiesa, jie veikia primena miestus-sodus, o ne šiuolaikinius metropolisus. Distopijų veiksmas taip pat vyksta steriliuose ir/ar niūriuose miestuose, kurie būna tiek apgyventi, tiek ištuštę po katastrofos, stichinės nelaimės ar žmogaus įsikišimo: Jevgenijaus Zamiatino *Mes*, Aldouso Huxley'o *Puikus naujas pasaulis*, George'o Orwello *1984*, Rayaus Bradbury'o *451 Farenheito* ir kituose kūriniuose autentiška gamta priešinama susvetimėjusiam miestui.

Istoriškai perskyroje tarp utopinio ir distopinio miesto pirmąjį simbolizuoja Jeruzalė, antrąjį – Babilo-

16 Alan Weisman, *The World without Us*, New York: St. Martin Press, 2007, p. 21–38.

17 Peter Langer, *Ibid.*, p. 101.

18 *Ibid.*

19 *Ibid.*, p. 102.

20 Deborah Stevenson, *Cities and Urban Cultures*, Maidenhead and Philadelphia: Open University Press, 2003, p. 21.

nas. Jeruzalė – dieviškasis miestas, kurį reikia atkurti arba į kurį reikia sugrįžti. Šiuo požiūriu *Pegasus Global Holdings* tam tikra prasme kuria naująją Jeruzalę. O Babilonas (taip pat Pripetė ar Fukušima) yra vieta, iš kurios būtina kuo greičiau bėgti, kurį atkurti ar humanizuoti yra nebeįmanoma. Mentalinę perskyrą tarp dangiškosios Jeruzalės ir pragariškojo Babilono neblogai parodo Italo Calvino²¹, konstruodamas pramanyto Bersabėjos miesto gyventojų įsitikinimą, kad jų miestas turi du papildomus egzistavimo modusus – dangiškąjį ir požeminį.

Bersabėjoje iš kartos į kartą perduodamas tikėjimas, esą, danguje pakibus egzistuoja kita Bersabėja, kur sklendo iškiliausios šio miesto dorybės ir jausmai, ir jei žemiškoji Bersabėja sieks dangiškosios Bersabėjo pavyzdžiu, jiedvi sutaps. Anot legendos, tas miestas – iš aukso luitų, su sidabriniais užraktais ir deimantiniais vartais, toks miestas brangakmenis, visas – vien inkrustacijos ir aptaisai, toks randasi tik dirbant su brangiausiomis medžiagomis. Tokio tikėjimo išpažinėjai, Bersabėjos gyventojai, garbina visa, kas primena jų dangiškąjį miestą: kaupia taurius metalus, retus akmenis, neleidžia sau būti nesaikingiems nė per nago juodumą ir kuria kombinuotas santūrumo formas.²²

Dangiškoji Bersabėja arba Jeruzalė talpina visa, kas mieste gali būti geriausio, todėl dangiškojo miesto pavyzdys įkvėpia santūrų, saikingą, taurų, dorybingą, darnų ir kitaip gerą miestiečių gyvenimą, kuris negali būti suderintas su požemine Bersabėjos projekcija:

miestelėnai tiki, kad po žeme yra dar viena Bersabėja, talpykla viso, kas jiems nutinka žemo ir bjauraus, tad nuolatinis jų rūpestis – išnaikinti matomoje Bersabėjoje bet kokį ryšį arba panašumą su apatine dvyne. Įsivaizduojama, kad vietoje stogų apatiniame mieste riogso apverstos šiukšlių dėžės, iš kurių pilasi ir byra sūrio plutos, riebaluoti popiergaliai, pamazgos, žuvų griaučiai, makaronų likučiai ir seni tvarsčiai. Arba tiesiog kad jos

21 Italo Calvino, *Nematomi miestai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.

22 *Ibid.*, p. 134.

2 lentelė. P. Langerio miesto įvaizdžių (metaforų) klasifikacijos pratęsimas taikant D. Stevenson utopinio ir distopinio miestų perskyrą

Table 2. The Extention of city images (metaphors) classification by P. Langer according to the model separating utopian and distopian cities by D. Stevenson

<i>Vertinamoji dimensija</i>	
<i>Pozityvi</i>	<i>Negatyvi</i>
Utopija	Distopija
Jeruzalė	Babilonas
„Miestas-sodas“	„Tamsūs šėtoniški malūnai“
Ramybė	Triukšmas ir įtampa
Bendruomeniškumas	Prarasta bendruomenė
Prieglobstis	Įkalinimas
Išganymas	Prakeiksmas
Humaniška	Nužmoginta

substancija – tamsi, tąsi ir tanki, kaip ta derva, kur plūsta apačioje kloakomis, tęsdama žmogaus žarnynu atliktą maršrutą, paskui keliaudama iš vienos juodos skylės į kitą juodą skylę, kol galiausiai tenai subliūkšta, nudribusi į patį požeminį dugną, ir kad būtent iš tų tingių ringiuotų gumulų apačioje, vija po vijos, iškyla kažin kokio fekalijų miesto pastatai su rangytomis smailėmis.²³

Naikindami požeminio miesto apraiškas, Bersabėjos gyventojai pabrėžia dangiškąją orientaciją, tačiau tuo pat metu akivaizdžiai rodo baimę degraduoti iki požeminio miesto, vadinasi, kiekvieno miesto egzistencijoje užkoduota galimybė tapti tiek dangiškąja, tiek požemine Bersabėja, t. y. Jeruzale arba Babilonu.

Taigi, analitinę P. Langerio dimensiją derinant su simboline D. Stevenson prieiga, gaunami trys teigiami miesto įvaizdžiai – turgus, organizmas ir Jeruzalė ir trys neigiami – džiunglės, mechanizmas ir Babilonas. Toliau bandysime taikyti šiuos instrumentus nagrinėdami Klaipėdos reprezentacijas.

23 *Ibid.*, p. 134–135.

KAI KURIŲ ĮRANKIŲ NURAŠYMO AKTAS

Šioje vietoje neišvengiamai kyla klausimas, kurios miesto metaforos galėtų būti taikomos: (i) abstrakčiam miestui be žmonių ir (ii) konkrečiai Klaipėdai? Ieškant atsakymų, iš pradžių derėtų sumažinti įrankių skaičių ir atmesti tas metaforas, kurios nesuderinamos su miesto be žmonių idėja jokia aptarta prasme.

Anot P. Langerio, mikrolygmenyje svarbu atsižvelgti į individų ir jų grupių sąveikas, todėl turgaus metafora sunkiai suderinama su miestu be žmonių. Multikultūrinis turgus, toleruojantis skirtybes, kitoniškumą ir informacinius mainus, vienareikšmiškai negalimas be žmonių. Priešingu atveju metafora prarastų savo prasmę. Tas pats turėtų galioti ir miestui džiuŅglėms – konkurencija ir konfliktas negalimi be žmonių, tačiau miesto džiuŅglių atveju esama vienos išlygos: mat, išsikerojus ir suintensyvėjus konfliktui, džiuŅglės gali virsti dykviete, todėl ilgalaikis nesutikimų rūšių konfliktas gali ištuštinti miestą A2 ar A3 prasmėmis. Kita vertus, konfliktuojant gali išlikti stipresnė rūšis, taigi iš džiuŅglių gali būti išstumta tam tikra žmonių grupė B3 prasme.

Makrolygmenyje susiduriame su urbanistiniu organizmu ir mechanizmu. Kadangi miestas organizmas negalimas be tarpusavio suderinamumo ir funkcionavimo dėl bendro gėrio, žmonių nebuvimas ar trūkumas reikštų mirusį arba neįgalų organizmą, o tai akivaizdžiai nesuderinama su organicistų skelbiama urbanistine darna, todėl miestas organizmas negalimas A1 ir B3 miesto be žmonių prasme. Savo ruožtu, nesunkiai galima įsivaizduoti, kad miestas mechanizmas funkcionuotų A1, B1, B2 ir B3 atvejais.

Jeruzalės vaizdinys daug kuo primena darnaus miesto organizmo sampratą, tačiau tuo pat metu Jeruzalė (ar dangiškoji Bersabėja) paprastai suvokiama ir kaip idealaus miesto tipas, tad, skirtingai nei miestas organizmas, Jeruzalė, žvelgiant iš „dangiškosios“ perspektyvos, gali įgauti A1 miesto pavidalą, bet jis, savo ruožtu, negali būti pritaikytas žemiškajam ar

„požeminiam“ Babilonui. Babilonas (arba požeminė Bersabėja) suvokiamas kaip antiidealas, todėl jam gali būti priskirti visi miestams būdingi trūkumai, ir Babelis-Babilonas be žmonių yra nesunkiai atpažįstamas įvaizdis A1 ir B3 prasmėmis.

Pagrindinis papildytos P. Langerio schemos keblumas yra tas, kad joje išskirtos dimensijos suformuotos turint omeny vakarietiškus didmiesčius ir metropolis, kuriems Klaipėdos mastai ir apimtys tikrai neprilygsta, todėl, lygiai kaip ir miesto be žmonių atveju, būtina sumažinti įrankių skaičių ir atmesti tas metaforas, kurios akivaizdžiai netinka Klaipėdai.

Abi mikrodimensijos – turgus ir džiuŅglės – taikytinos tuomet, kai nagrinėjamas miestas pasižymi didele kultūrine, etnine ar religine įvairove ir skirtybėmis. Jei miestas yra daugmaž vientisas, o gyventojai skiriasi nedaug, tada tiek turgui būdingi mainai, tiek džiuŅglėms būdingi skirtingų rūšių konfliktai ar konkurencija tampa negalimi, vadinasi, turgaus ir džiuŅglių įvaizdžiai būtų tinkami tik tuomet, jei Klaipėda pasižymėtų aiškiai išreikštu ir identifikuojamu multikultūriškumu. Liutauras Kraniauskas grupės atlikto sociologinio Klaipėdos tyrimo išvadose nurodoma: mieste vis dar

teigiama, kad dabartinė Klaipėda yra daugiakultūrė, bet kasdieniame gyvenime, skirtingai nei anksčiau, to niekaip nematyti. [...] Visa dabartinės Klaipėdos daugiakultūrė raiška apsiriboja mažesnių etninių bendruomenių kultūros reprezentacijomis renginiuose, kurie dažnai tampa uždari lietuviams dėl informacijos sklaidos specifikos. [...] Multikultūrinis Klaipėdos vaizdinys naracijose grindžiamas nuoroda į istoriją, senamiesčio architektūrą ir paveldą. Būtent istorinis matmuo leidžia šiai ideologemai [multikultūriškumui. – A. G.] funkcionuoti. Kitais atvejais ji neveiksminga.²⁴

Viena vertus, įvairios etninės grupės Klaipėdoje tarpusavyje nekonkuruoja, tačiau taip pat nedalyvauja ir simboliniuose mainuose, tai rodo multikultūrinės ideologemos neveiksmumą. Kita vertus, mieste turguje

24 Liutauras Kraniauskas [ir kt.], *op. cit.*, p. 437–438.

ar mieste džiuŋglėse istorinis matmuo nėra relevan-
tiškas, nes šios metaforos paremtos vienalaikiškėmis
individų ir jų grupių sąveikomis, vadinasi, Klaipėda,
nebūdama multikultūrinis miestas, nėra nei miestas
turgus, nei miestas džiuŋglės.

Klaipėdos monokultūriškumas tarsi suponuoja
darnaus ir vientiso klaipėdietiško organizmo egzis-
tavimą, tačiau organizmo metafora nelabai dera su
miesto realijomis: daugybė miesto ateičiai ir dabarčiai
reikšmingų nesutarimų dėl nekilnojamojo turto mo-
kesčio Senamiestyje, paveldo atkūrimo, išėjimo prie
marių uosto teritorijoje, aukštybinių pastatų miesto
centre, giliavandens uosto, suskystintų dujų termina-
lo ir t. t. veikiau primena ne organizmui, bet mecha-
nizmui būdingus bruožus – taigi, vargu ar Klaipėda
galėtų būti vadinama organiškai besivystančiu miestu.

Minėti strateginiai nesutarimai taip pat neleidžia
Klaipėdoje išvelgti Jeruzalės bruožų. Be to, oficialiais
Lietuvos statistikos departamento duomenimis²⁵,
per pastaruosius 7 metus Klaipėda neteko maždaug
20 tūkst. gyventojų – jie arba emigravo, arba persikėlė
gyventi į užmiestį, todėl, svarstant preliminariai, Klai-
pėda artimesnė Babilonui, o ne Jeruzalei.

Peržiūrėjus įrankius ir sudarius nurašymo aktą,
paaikškėjo, kad tolesniuose svarstymuose apie miesto
be žmonių hipotezės pritaikymą Klaipėdai iš šešių
įrankių galima naudotis dviem – miesto kaip mecha-
nizmo ir Babilono įvaizdžiais, kuris, beje, dėl priski-
riamų distopinių savybių nesunkiai gali būti išreikštas
mechanicistiniais terminais, todėl pagrindinis toliau
taikomas įrankis – miesto kaip mechanizmo samprata.

OFICIALI INFORMACIJA APIE KLAIPĖDĄ

Kai kurie prieš tai aptarto metaforinio diskurso dė-
menys neblogai matomi oficialioje informacijoje apie

25 Išsamesnė informacija Lietuvos statistikos departamento tinkla-
lapyje: <http://db1.stat.gov.lt/statbank/SelectOut/PxSort.asp?file=3239&PLanguage=0&MainTable=M3010210&MainTable-Prestext=Gyventoj%C5%B3%20skai%C4%8Dius%20met%-C5%B3%20prad%C5%BEioje&potsize=824> [žiūrėta 2013 09 27]

Klaipėdą. Ji yra svarbi, nes ji kontroliuoja viešąjį dis-
kursą. Nepaisant to, kad oficialiai sankcionuotas uos-
tamiesčio šūkis „Laisvu stiliumi“, šis stilius niekaip
neparodomas ir nepagrindžiamas miesto savivaldybės
ar Turizmo informacijos centro pateikiamoje infor-
macijoje, pavyzdžiui, savivaldybės tinklalapio skyre-
lyje „Apie miestą“ įdėta tokio pobūdžio informacija:

Klaipėda – trečiasis pagal dydį Lietuvos miestas, Kuršių
marių ir Baltijos jūros susilieimo vietoje, Pajūrio žemu-
moje prie Danės žiočių. Miestas yra Vakarų Lietuvos
centras, yra Klaipėdos miesto savivaldybė, Kuršių nerijos
nacionalinio parko ir Pajūrio regioninio parko direkci-
jos. Mieste yra geležinkelio stotis, autobusų stotis, jūrų
uostas, apie 30 viešbučių, 4 katalikų bažnyčios, 3 sinago-
gos, 1 evangelikų liuteronų bažnyčia, 10 muziejų, 4 teat-
rai, 15 sporto centrų. Oficiali miesto diena – rugpjūčio
1-oji (miesto gimtadienis), kasmet liepos mėnesio paba-
igoje mieste vyksta Jūros šventė, taip pat Klaipėdą garsina
kasmetinis tarptautinis Pilies džiaz festivalis. Per mies-
tą teka trys upės: Akmena (Danė), Smeltalė ir Kretainis.
Nuo sostinės Vilniaus Klaipėda nutolusi 311 km į šiaurės
vakarus. Didžioji miesto dalis yra ryčiau jūros ir marių.
Klaipėdoje yra dvi perkėlos: Senoji (miesto centre) ir
Naujoji (į pietus nuo centro). Išilgai Kuršių marių yra di-
delis uostas, kurio šiaurinis kraštas siekia Baltijos jūrą, o
pietinis baigiasi ties Malkų įlanka – Kuršių marių įlankė-
le, esančia ties Kiaulės Nugaros sala; čia yra tarptautinė
jūrų perkėla. Klaipėdoje yra unikalus Lietuvos jūrų mu-
ziejus ir delfinariumas. Šiauriau Klaipėdos išlikusios na-
tūralios kopos, veda pėsčiųjų ir dviračių takai į Palangą.
Miesto plotas yra 98 km²: 38 % naudojama pastatams,
1,4 % keliams, 8,45 % ūkininkavimui, 14,08 % vandens,
ir 38 % kt. Klaipėdos koordinatės – 55°43 šiaurės platu-
mos, 21°07 rytų ilgumos.²⁶

Informacijoje vyrauja geografiniai elementai – miesto
vieta, koordinatės ir ribos, aplinkiniai vandenys, par-
kai, atstumai ir kt. Taip pat išvardijamos logistiškai
svarbios sudedamosios miesto dalys – uostas, stotys,

26 Šaltinis: <http://www.klaipeda.lt/index.php?-727631365> [žiūrėta 2013 09 06].

perkėlos, keliai, dviračių ir pėsčiųjų takai. Kiti išskirti dėmenys – viešbučiai, muziejai, teatrai ir sporto centrai, sinagogos, katalikų ir evangelikų liuteronų bažnyčios. Šalia materialių objektų nurodyti trys kasmetiniai įvykiai, t. y. trys šventės – miesto gimtadienis, Jūros šventė ir džiaz festivalis.

Toks aprašymas Klaipėdos įvairovę akivaizdžiai siekia redukuoti į tam tikrų objektų ir įvykių aibę. Atidesnis žvilgsnis sako, kad visiškai neaiškūs minėtų objektų ir įvykių atrankos kriterijai. Nesuprantama, kodėl į sąrašą nepateko kitos kultūrinio ir edukacinio požiūriu reikšmingos vietos – Parodų rūmai, Koncertų salė, galerijos, bibliotekos, universitetai, kolegijos, mokyklos, darželiai ir t. t., taip pat neaišku, kodėl nepaminėti kiti miesto gyvenimui svarbūs objektai: turgūs, ligoninės, prekybos centrai, miesto simboliai ir t. t.

Verta dėmesio ir tai, kad, vardijant maldos namus, paminėtos tik trys religinės konfesijos, neįtraukti stačiatikių, sentikių, mažesnių krikščioniškų denominacijų, naujųjų religijų, křišnaistų ir kitų konfesijų maldos namai. Šie nutylėjimai netiesiogiai rodo, kurių kultūrinių, prekybinių ar religinių bendruomenių mieste galėtų nebūti B2 ar B3 prasmėmis vertinant miesto mechanizmo administratorių požiūriu.

Visa tai rodo, kad teksto autoriai ir užsakovai miestą vertina apibrėžtu būdu, todėl ignoruojami objektai jiems nėra organiška miesto dalis. Jų nėra, tačiau savivaldybės pateikiamas miesto vaizdas yra išbaigtas ta prasme, kad aiškiai rodo, kokie komponentai padeda miestui funkcionuoti ir palaiko svarbiausias gyvybines funkcijas. Taigi šia informacija Klaipėda pristatoma iš makroperspektyvos kaip mechanizmas, o ne kaip organizmas, kaip organiškos įvairovės redukcija į negyvybingą mašiną.

Savivaldybės tinklalapyje pateiktas dar vienas informacinis blokas, pavadintas „Apie miestą“²⁷, sudarytas iš 12 pastraipų ir siekiama parodyti Klaipėdos

istoriją. Trys pastraipos skirtos XIII–XVIII, trys – XIX, keturios – XX a., viena – XX–XXI a. sandūrai. Tekstas baigiamas tuščia, nieko nesakančia fraze „Šiandien Klaipėda yra dinamiškas Europos Sąjungos uostamiestis, pasirengęs pasitikti nūdienos iššūkius“, kuri niekaip nekyla iš prieš tai esančio teksto. Pastaroji frazė suponuoja, kad Klaipėda yra tinkamai veikiantis mechanizmas, kurio funkcionalumą užtikrina vietiniai „mechanikai“ ir „inžinieriai“.

Tekste vyrauja struktūros ir nužmoginti įvykiai, skatinę miesto pokyčius. Žmonių čia beveik nėra. Tekste cituojami istorikas Erikas Sennas (apie Klaipėdos svarbą Lietuvai) ir lingvistas Kazimieras Būga (miesto pavadinimo etimologija). Kiti tekste minimi asmenys:

- Vytautas Didysis („Rašytiniuose šaltiniuose – Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto laiške Klaipėdos vardas paminėtas pirmą kartą 1413 m.“);
- Prūsijos karališkoji pora („daugiau nei metus Prūsijos karalius Fridrichas Vilhelmas III ir karalienė Luizė su dvariškiais rezidavo Klaipėdoje“);
- Pirklys Krescencijus („Jų rezidencija buvo pirklio Krescencijaus namai, kur dabar įsikūrusi miesto Rotušė“);
- Heinrichas Schliemanas („Trojos atradėjas, kuriam pavyko kapitalizuoti didžiulį turtą iš komercinių operacijų tarp Rusijos ir Vakarų Europos uostų – taip pat ir per Klaipėdos uostą“);
- „Vienas Jorkšyro pirklys“ („pastatė du fabrikus, turėjo keletą įvairių garu varomų gamyklų“);
- Adolfas Hitleris („iš Dramos teatro balkono sveikino klaipėdiečius „nusimetus gėdingus Versalio sutarties uždėtus pančius“. Jis sakė, kad „nuo šiol Memelis amžinai priklausys Reichui““).

Daugiau asmenvardžių nėra. Atkreiptinas dėmesys, kad arčiausiai mūsų laikų gyvenęs asmuo, minimas tekste, yra A. Hitleris. Iš laikotarpio po II pasaulinio karo jokie konkretūs klaipėdiečiai ar miestui svarbūs

27 Šaltinis: <http://www.klaipeda.lt/index.php?1024129090> [žiūrėta 2013 08 30].

asmenys neminimi. Akivaizdu – ir šio aprašymo apie miestą autoriams gerokai labiau rūpi miesto infrastruktūra, transportas ir logistika, o ne žmonės ir jų veikla. Tiesa, Klaipėdos mechaniką siekiama atskiesti nuoroda, kad „mieste kuria aukšto lygio atlikėjai ir jų grupės, dailininkai, skulptoriai, veikia teatrai. Organizuojami tradiciniai miesto ir tarptautiniai kultūriniai renginiai“, tačiau bendrame technokratiškame kontekste ši nuoroda atrodo kaip privaloma, tačiau oficialiai miesto reprezentacijai svetima žymė. Taip pat galima teigti, jog tekste paminėti tie asmenys, kurių buvimas Memelyje / Klaipėdoje buvo redukuotas į vieną aiškiai apibrėžtą funkciją – „paminėjo“, „režidavo“, „atrado“, „pastatė“, „sveikino“ ir t. t.

Oficialų miesto pristatymą Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centro tinklalapyje tęsia miesto meras Vytautas Grubliauskas. Vaizdo klipse ką tik išrinktas meras 2011 m. pavasarį angliškai kreipiasi į galimus miesto svečius iš užsienio – kviečia apsilankyti Klaipėdoje. Pateikiamas visas angliško mero kreipimosi vertimas į lietuvių kalbą:

Brangūs Klaipėdos draugai, esu Vytautas Grubliauskas ir man malonu prisistatyti kaip ką tik išrinktam Klaipėdos meru. Kitus ketverius metus aš būsiu šio žavingo Lietuvos jūrų uosto šeimininkas. Visų gyventojų vardu noriu pakviesti jus į Klaipėdą. Nesvarbu, ar esate muzikos, sporto ar buriavimo entuziastai, jūs ilgainiui įsimylėsite Klaipėdą per Jūros šventę, džiaz festivalį, burilauvių regatą ar Europos krepšinio čempionatą. Tuo pat metu mano bendramiestiečiai yra atviri ir puikiai žino, kaip pasirūpinti mūsų svečiais, todėl tikimės dažnesnių ir artimesnių mūsų miestų ryšių. Nedvejokite ir susitikite su mumis – Klaipėdos miestiečiais, kompanijomis ir asmeniškai manimi – su bet kokiomis spontaniškomis idėjomis ar rimtais ateities planais. Kai tik galvosite apie gerą kaimyną, kai tik galvosite apie naują atostogų vietą, kai tik ieškosite vietos savo verslui, (pa)galvokite apie Klaipėdą – laisvos dvasios miestą. Ačiū.²⁸

28 Šaltinis: <http://www.klaipedainfo.lt/en/?page=1> [žiūrėta 2013 09 11].

Lyginant su Klaipėdos miesto savivaldybės pateikta informacija, V. Grubliauskas taip pat mini kasmetinius renginius – Jūros šventę ir Pilies džiaz festivalį, tačiau šalia jų pridedami ir du vienkartiniai 2011 m. renginiai – „The Culture 2011 Tall Ships“ regata ir Europos krepšinio čempionato D grupės varžybos²⁹. Kokie kiti Klaipėdos privalumai, anot mero? Klaipėdiečiai yra geri kaimynai, atviri ir gali pasirūpinti miesto svečiais. Uostamiestis tinkamas atostogoms ir verslui. Galiausiai, Klaipėda – laisvos dvasios miestas. Paskutinis teiginys niekaip nesusijęs su prieš tai esančiu tekstu, tad dvasios laisvumas niekaip nepaaiškinamas ir nepagrindžiamas galimiems miesto svečiams užsieniečiams, nežinantiems to Klaipėdos įvaizdžio, kuris lyg ir savaime suprantamas lietuviams. Laisva dvasia lyg ir turėtų būti organiškai siejama su miestiečiais, tačiau miestiečių indėlių dvasios laisvinimo srityje meras redukuoja į užsieniečių aptarnavimą.

Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centro tinklalapyje nežinia kam pateikta su miesto gyventojais susijusi statistika³⁰: „Klaipėdos mieste gyvena 158 541 gyventojai. Gyventojai pagal lytį: vyrai 45,48 proc., moterys 54,52 proc. Pagal amžiaus sudėtį: 0–14 metų – 14,36 proc., 15–59 metų – 65,15 proc., 60+ metų – 20,49 proc.“.

Kita šio centro tinklalapio informacija³¹ daugmaž kartoja mero kalbą ir savivaldybės tinklalapyje pateiktus faktus, kur akcentuojamas uostas, investicijos, transportas ir pan. Tiesa, vietoj savivaldybės tinklalapyje minėtų Klaipėdai reikšmingų asmenų lietuviškoje centro tinklalapio versijoje paminėti poeto Simono Dachto ir astronomo Friedricho Wilhelmo Augusto Argelanderio gimimo metai, taip pat nurodyti Neumannas ir Sassas (pirmojo nacių teismo Europoje „herojai“). Jie svarbūs todėl, kad atliko miestui naudingą funkciją – jį garsino.

29 Atkreiptinas dėmesys, kad 2013 m. meras tebekviečia į 2011 m. renginius.

30 Šaltinis: <http://klaipedainfo.lt/lt/index.php>

31 Pvz., angliška versija: <http://www.klaipedainfo.lt/en/index.php?page=9&sub=3>; lietuviška versija: <http://klaipedainfo.lt/lt/index.php?page=9&sub=3>

Galiausiai, informacijos centro šūkis „Nors kartą metuose aplankykite vietą, kurioje dar niekada nesate buvęs“ išryškina geografinės vietos, pramonės, transporto, investicijų prioritetą prieš praeities ir dabarties klaipėdiečius.

KULTŪROS NEVARTOJANTYS KLAIPĖDIEČIAI

Klaipėdos kultūrinio diskurso atstovai paprastai yra itin kritiškai dabartinės miesto valdžios ir oficialių institucijų atžvilgiu. Kultūrininkai priekaištuoja miesto valdžiai dėl iniciatyvų ir idėjų stygiaus, dėl neokybiškos miesto politikos, dėl biurokratinių kliūčių menininkams, dėl nepakankamo finansavimo ir kitų kultūrininkams bei menininkams aktualių dalykų. Šiam straipsniui aktualus tas priekaištų blokas, kuriame miestas (valdžia, verslas, paprasti klaipėdiečiai) kaltinami dėl ištuštėjusio miesto centro, kūrybingų žmonių emigracijos, su miestu nesusijusiais gyvenimo būdais³².

Žmonių trūkumas itin išryškėjo nagrinėjant kultūrinės reprezentacijas ir atliekant interviu su vietiniais kultūrininkais³³. Tipiški per interviu užfiksuoti jų pasisakymai aiškiai išreiškia ir patvirtina žmonių nebuvimą B1 ir B2 prasme. Keli skirtingų interviu fragmentai neblogai atskleidžia bendrą Klaipėdos kultūrininkų nuotaiką:

- „Čia išvis nėra žmonių – tuščias miestas“;
- „Klaipėdiečiai – užmigę žmonės, mieste jų paprasčiausiai nėra“;
- „Sakai, nėra žiūrovų? Ko tu nori, čia juk Klaipėda...“;
- „Viską išbandėm. Net neįsivaizduoju, ką daryti, kad prikviestume klaipėdiečius į savo renginius“;

32 Plačiau apie tai žr. Aldis Gedutis, „Kultūrinės Klaipėdos reprezentacijos: užmigęs miestas, naminiai žmonės, buitinis multikultūriškumas...“, in: *Sociologija: mintis ir veiksmai*. 2011, Nr. 2 (29), p. 259–284.

33 Tyrime daryta interviu su dvidešimt vienu kultūrininku. Plačiau apie tai žr. Liutauras Kraniauskas [ir kt.], *op. cit.*, p. 27–76.

- „Vietiniai sėdi namie. Nu, kartais išlenda prie jūros ar į *Akropolį*. Jiems daugiau nieko nereikia“;
- „Ką vietiniai veikia? Važiuoja į sodą, kad galėtų įkišti rankas į žemę. Kartais prie jūros. Kur jiems daugiau dėtis?“.

Kultūrininkai miestiečius įrėmina tarp kultūros ir „natūros“, tačiau tuo pat metu aiškėja, kad miestas kaip reikiant neišnaudoja nei vienos, nei kitos:

Mieste stebimas keistas miestiečių santykis su jūra: viena vertus, jūra užgožia kultūrą, t. y. klaipėdiečiai mieliau laiką leidžia prie jūros, o ne kultūrinėse vietose ar renginiuose. Kita vertus, miesto centras neturi jokio sąlyčio nei su jūra, nei su vandeniu, taigi jis neišnaudojamas.³⁴

Todėl kultūrininkai teigia žmonių nebuvimą mieste pirmiausia B2 prasme, t. y. jei klaipėdiečių trajektorijos nesutampa su kultūrininkų siūlomomis trajektorijomis, tai kultūrinio požiūriu pasyvūs ir nematomi klaipėdiečiai sustiprina miesto be žmonių įvaizdį.

EKSKURSAS: KLAIPĖDIETIŠKOS IŠŽMOGINIMO TAKTIKOS

Todėl alternatyvi urbanistinė (post)sovietinės Klaipėdos istorija gali būti interpretuojama kaip (pa)sąmoni-nis noras žmones išgyvendinti, idant vietiniai gyventojai netrukdytų verslui ir politikai, arba kad miestas taptų patrauklus turistams. Žmonių nebuvimas nėra nei faktinė, nei hipotetinė naujiena. Klaipėdos „nužmoginimas“ istoriškai reiškėsi įvairiais pavidalais. II pasaulinio karo pabaigoje Klaipėda liko („buvo išvaduota“) be (tikrųjų) gyventojų. Vėlesnė sovietinė Šaltojo karo tikrovė vertė planuoti, kaip miestas turėtų funkcionuoti be gyventojų, ypač tvyrant branduolinei grėsmei. Kaip svarbus strateginis objektas Klaipėda galėjo tikėtis branduolinio smūgio, po kurio ji nebūtų buvusi tinkama gyventi – žmonės turėjo būti evakuoti

34 *Ibid.*, p. 72.

į Gargždus, Kretingą ir kitus arti esančius miestelius, bet mieste buvo daug strategiškai svarbių įmonių, kurių veiklos nevalia sustabdyti. Ypač per branduolinią karą, todėl buvo planuota, kaip užtikrinti įmonių darbą mieste be gyventojų. Darbuotojai turėjo gyventi kitur, o į Klaipėdą turėjo būti kasdien atvežami ir išvežami. Tai galėjo būti tikras kalvinistinės darbo etikos triumfas – miestas, kuriame visi visuomet dirba...

Mechanicistinės išžmoginimo taktikos pastebimos ir postsovietiniu laikotarpiu, kuris pasižymi miesto viešųjų erdvių sterilumu ir oficialumu bei vietinių gyventojų „rezervatų“ steigimu. Galima išskirti penkias klaipėdiečių mechanisticines miesto išžmoginimo taktikas. (1) Viešųjų erdvių nužmoginimas. Erdvės, kuriose galima rinktis, išžmoginamos keliais būdais. Vienas jų – paversiti rimta, oficialia, dažnai gedulinga, ką nors menančio monumento ar paminklo vieta. (2) Patogumų viešosiose erdvėse sumažinimas, pavyzdžiui, didžiosios dalies suoliukų pašalinimas iš Teatro aikštės XX a. pabaigoje gyvybingą aikštę pavertė bene didžiausia Senamiestyje stovėjimo aikšte. (3) „Hardo“ prioritetas prieš „softą“ ryškėjantis tada, kai miesto planuotojai svarsto apie pastatus, monumentus, dangas ir kitus kietus, pastovius, apčiuopiamus dalykus. Nekreipiama dėmesio, kad viešojoje erdvėje būtų jauku ir gera būti. (4) „Rezervatų“ steigimas vietiniams gyventojams: labiausiai miestą tuština „Akropolis“, pliažai ir kolektyviniai sodai, kurie veiksmingai prisideda prie žmonių sankaupos mažinimo centrinėse miesto dalyse ir sudaroma laisvės iliuzija tuomet, kai miestiečiai vieną kartą per metus kviečiami (išleidžiami) į miestą. (5) Turistų ir užsienio investuotojų prioritetas aiškiai deklaruojamas oficialiuose miesto pristatymuose Klaipėdos miesto savivaldybės ir Klaipėdos turizmo ir kultūros informacijos centro tinklalapiuose. Visa tai liudija mechanicistinę miesto sampratą ir sutrikusią klaipėdiečių tapatybę. Miestas nežino, kas jis toks, ir ko jis nori, sakykim, neapsisprendžia, kokia Senamiesčio paskirtis – ar tai pramogų ir linksmybių zona, ar dar viena ramybės oazė, dar vienas miegamasis rajonas miesto centre.

PABAIGA

Kartu su brolių Coenų filmo *Burn after Reading* personažais galime klausti: „*what did we learn from that?*“. Tiek miesto valdžia, tiek Klaipėdos kultūrininkai miestiečius sutapatina tik su viena „funkcija“, ir ji metonimiškai pakeičia visumą it koks Eifelio bokštas Paryžių ar Big Benas Londoną. Kultūrininkų požiūriu, žmonių mieste nėra, nes jie nesilanko parodose, galerijose, koncertuose, spektakliuose, t. y. nevartoja kultūros. Taigi žmonių nebuvimą mieste fiksuojantiems kultūrininkams klaipėdėtis yra tapatus žiūrovui-lankytojui-dalyviui-vartotojui. Miesto valdžia į miestiečius taip pat žvelgia per apibrėžtų funkcijų skaičių: miesto svečių aptarnavimas, vartojimas, miesto garsinimas, buvimas masuotės dalimi renginiuose, valdžios palaikymas, ne-trukdymas, kažko pradėjimas, įkūrimas, įsteigimas ar sunaikinimas... Skirtumas tarp kultūrininkų ir valdžios požiūrio gana aiškus: pirmieji nori pritraukti ir galbūt suteikti malonumą bei edukaciją, antrieji – geriausiu įmanomu būdu išnaudoti klaipėdiečiams priskirtas funkcijas, todėl miestas be žmonių Klaipėdos atveju yra tas miestas, kuriame jo gyventojai yra reikšmingi tik tiek, kiek aktyviai atlieka jiems priskirtas funkcijas. Klaipėdiečiai nėra svarbūs savaime, jie gali būti pakeisti it mechanizmo detalės arba jų gali net ir nebūti. Nefunkcionalių miestiečių niekas nepasigenda, ypač jei jie „veikia“ B2 prasme. Vadinasi, nei kultūrininkai, nei miesto valdžia nelinkę pripažinti individualių miesto reprezentacijų ir savarankiškų judėjimo trajektorijų anapus savo funkcionalumo, vadinasi, Klaipėda yra miestas be žmonių B2 prasme, kurią nulemia mechanicistinis miesto elitų požiūris į klaipėdiečius.

POST SCRIPTUM: MADE FOR CHINA?

Straipsnio priede, pavadintame *Post scriptum*, neprivalu paisyti akademinių konvencijų, taigi pabaigoje vien dėl estetinių sumetimų galima pasinaudoti

kontrabandine klasikinės graikų dramos priemone – *deus ex machina*. Tam tikrą alternatyvią perspektyvą siekiui mechanizuoti ir babilonizuoti Klaipėdą skatina „kiniškas“ žvilgsnis. Londone gyvenanti kinė Klaipėdą vertino itin pozityviai. Tiesa, jos apibūdinimas visiškai prieštarauja dabartinėms oficialioms miesto pastangoms Klaipėdą pozicionuoti kaip uostamiestį, didmiestį, tinkamą vietą investuoti, laisvamiestį ir t. t. Pasak pašnekovės, ypač

Po Londono ir Kinijos didmiesčių Klaipėda atrodo mažas ir ramus miestelis, kuriame beveik nėra žmonių, kuris yra arti gamtos, kuriame yra kuo kvėpuoti, kuriame daug laisvos vietos ir tuščių erdvių, kur viską galima nesunkiai ir greitai pasiekti pėsčiomis. Žodžiu, maloni vieta visiems išvargintiems tikrųjų megapolių. Būtent toks pranešimas turėtų būti transliuojamas ir komunikuojamas potencialiems kinų turistams iš megapolių. Jiems ši vieta tikrai turėtų patikti (Xiaoqing Zhang, kinė, gyvenanti Londone).

Pakeitus viešą miesto pristatymo turistams strategiją, dėl savo ramumo ir artumo gamtai Klaipėda galėtų tapti (kinų) turistų Jeruzale, tačiau dabartinės oficialios miesto reprezentacijos verčia miestą mechanizmu, pretenduojančiu tapti klaipėdiečių Babilonu, vadinasi, nagrinėtą anglišką Klaipėdos mero kreipimąsi nesunkiai būtų galima subalansuoti kinų rinkai – mažiau verslo ir kultūros, daugiau jūros ir natūros.

Beje, kinės požiūriui netiesiogiai antrina klaipėdiečiai, nesutinkantys būti redukuoti vien tik į mechanicistines funkcijas pagal kultūrininkų ir miesto valdžios supratimą. Jie ieško savo miesto ir tų miestiškos egzistencijos modusų, kurie leistų daugmaž patogiai išgyventi funkcionaliame mechanizme. Vienas iš rezistencijos ir išlikimo būdų – savo mikrobendruomenių kūrimas ir sistemos teikiamų galimybių nepaisymas, kurį galima pagrįsti optimistiniu 33 metų klaipėdiečio, 3 metus gyvenusio Londone, požiūriu: „Klaipėda – kaimas, bet čia *zaj**s...*“

Gauta 2013-10-21

LITERATŪRA

- Calvino Italo, *Nematomi miestai*, Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2006.
- Donald James, „The Immaterial City: Representation, Imagination, and Media Technologies“, in: Gary Bridge and Sophie Watson, eds., *A Companion to the City*, Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
- Gedutis Aldis, „Kultūrinės Klaipėdos reprezentacijos: užmigęs miestas, naminiai žmonės, buitinis multikultūriškumas...“, in: *Sociologija: mintis ir veiksmai*, 2011, Nr. 2 (29), p. 259–284.
- Kraniauskas Liutauras [ir kt.], *Klaipėdos diskursai 1990–2010: Sociologinė miesto tapatybių rekonstrukcija*, Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2012.
- Langer Peter, „Sociology – Four Images of Organized Diversity: Bazaar, Jungle, Organism, and Machine“, in: Lloyd Rodwin and Robert M. Hollister, eds., *Cities of the Mind: Images and Themes of the City in the Social Sciences*, New York: Springer Science + Business Media, 1984.
- Stevenson Deborah, *Cities and Urban Cultures*, Maidenhead and Philadelphia: Open University Press, 2003.
- Thüsen Joachim von der, „The City as Metaphor, Metonym and Symbol“, in: Valeria Tinkler-Villani, ed., *Babylon or New Jerusalem: Perceptions of the City in Literature*, Amsterdam and New York: Rodopi, 2005.
- Weisman Alan, *The World without Us*, New York: St. Martin Press, 2007.

KLAIPĖDA WITHOUT PEOPLE:
MECHANISTIC CONCEPTION OF THE CITY

Aldis Gedutis

SUMMARY

KEYWORDS: Klaipėda, urban studies,
urban metaphors, cities without people.

The article analyzes the idea of a city without people and the possibility of applying the idea in the case of Klaipėda. This study is based on the urban metaphors used in social urban studies, the distinction between utopian and dystopian interpretations of the city, and interviews with Klaipėda's representatives of certain cultural fields. In urban sociology after employing analytical and evaluative dimensions a minimum of four urban images (metaphors) could be established: the city as a bazaar, the city as a

jungle, the city as organism and the city as machine. On a symbolic level the idea of a city can be related to Jerusalem (utopian city) or to Babylon (dystopian city). Combining the metaphorical and symbolic interpretation we receive six urban modes. Two of them are applied to analyze the representations of the official and cultural discourses of Klaipėda and the mechanistic or the Babylonian image of the city they provide, which tends to gravitate towards the idea of a city without people.